

УДК 316.354:355.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.6>

В. В. ЛАГОДЗІНСЬКИЙ

кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу
прикладних військово-соціологічних досліджень
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем
Збройних Сил України

В. В. ЄФІМОВА

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
прикладних військово-соціологічних досліджень
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем
Збройних Сил України

СУЧАСНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЗАХИСНИКІВ БАТЬКІВЩИНИ В УЯВЛЕННЯХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз уявлень особового складу Збройних Сил України про сучасну систему соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей і рівня їх обізнаності щодо прав, пільг та гарантій, передбачених чинним законодавством.

Соціальна підтримка військовослужбовців та членів їх сімей розглядається як поєднання належного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу, що реалізується шляхом надання певних соціальних послуг. Відповідно, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей визначено, як вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям, членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають.

Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей є одним із факторів, які мають значний вплив на формування й зміцнення психологічної стійкості особового складу до негативного впливу різних чинників при виконанні службових завдань. Оскільки психологічна стійкість військовослужбовця являє собою одночасно і процес, і результат – багатовимірну конструкцію, в якій особистість, характеристики зовнішнього впливу та соціальне середовище (військове та сімейне) розглядаються як однаково важливі.

Одним із інструментів моніторингу соціальних процесів у військових частинах та підрозділах є військово-соціологічні дослідження, які дозволяють своєчасно виявляти проблемні питання соціального характеру та попереджувати їх негативний вплив на психологічну стійкість особового складу.

За результатами військово-соціологічного опитування відзначено необхідність поліпшення рівня обізнаності військовослужбовців щодо своїх прав,

пільг та соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством України. Це дозволить підтримувати соціальну стабільність у військових колективах, запобігати їй попереджати виникнення конфліктів, кризових ситуацій та напруженості в сім'ях військовослужбовців, а також підвищити соціальну привабливість військової служби у Збройних Силах України. Необхідною умовою досягнення такого результату є професійна, висококваліфікована робота посадових осіб військових частин, ТЦК та СП, що здійснюють соціальний супровід вищезазначених категорій.

***Ключові слова:** соціальна підтримка, соціальний супровід, психологічна стійкість, поінформованість, військовослужбовці та члени їх сімей.*

Постановка проблеми. Забезпечення соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей сприяє виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності та набуває особливої ваги в умовах збройної агресії російської федерації проти України. На сьогодні, у зв'язку із значним збільшенням кількості особового складу Збройних Сил України за рахунок мобілізованих і резервістів, пріоритетним завданням є створення дієвого механізму здійснення соціального супроводу військовослужбовців, членів їх сімей, родин загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців. Одним із важливих завдань є належне інформування військовослужбовців та членів їх сімей з питань, що стосуються соціального захисту та підтримки, а саме їх прав, пільг та гарантій, передбачених законодавством України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані із здійсненням соціальної підтримки й соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей, досліджувалися рядом вітчизняних та закордонних науковців. Окремими аспектами цієї проблеми займалися такі вітчизняні дослідники як О. Джус [3], В. Клочков [8], Н. Олексюк [6], Т. Коленіченко [5], та ін. У своїх роботах основну увагу автори приділяли теоретичному аналізу понять щодо здійснення соціальної роботи з учасниками бойових дій, та членами їх сімей, а також з визначенням особливостей її практичної організації та проведення. У працях зарубіжних авторів [10; 11] значна увага приділяється взаємозв'язку формування психологічної стійкості військовослужбовців із підвищенням якості їх фізичних, емоційних, соціальних, духовних і сімейних аспектів життя.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснити аналіз сутності поняття соціальної підтримки військовослужбовців і членів їх сімей та її взаємозв'язок з психологічною стійкістю особового складу. Головне завдання вбачається у аналізі уявлень особового складу Збройних Сил України про сучасну систему соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей і рівня їх обізнаності щодо прав, пільг та гарантій, передбачених чинним законодавством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна підтримка це поняття, що використовується у психології з метою опису різноманітних форм допомоги та підтримки, які від свого соціального оточення

може отримати людина. Цей термін відноситься до соціально-психологічних концепцій та досліджується з багатьох різних поглядів.

Отже, соціальна підтримка може бути матеріальною, емоційною, інформаційною або інструментальною. Матеріальна підтримка включає надання матеріальних ресурсів, таких як гроші або матеріальні блага. Емоційна підтримка полягає у наданні емоційної підтримки, яка включає присутність, слухання, поділ емоційного досвіду та розуміння. Інформаційна підтримка включає надання інформації, поради та роз'яснення у важливих ситуаціях. Інструментальна підтримка передбачає надання практичної допомоги для вирішення проблем чи досягнення мети.

Отримання соціальної підтримки має важливе значення для психологічного благополуччя і добробуту особи та може допомогти зменшити вплив стресових подій, підвищити самооцінку й самовизначення, забезпечити почуття приналежності та соціальної включеності [9].

Автори методичного посібника [8, с. 12] розглядають соціальну підтримку військовослужбовців та членів їх сімей як поєднання належного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу, що реалізується шляхом надання певних соціальних послуг, серед яких: соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей до військового життя; представництво інтересів військовослужбовців в органах державної влади; консультації військовослужбовців та членів їх сімей з питань реалізації належних їм пільг і гарантій; соціальна реабілітація та адаптація; підготовка військовослужбовців до цивільного життя після звільнення з військової служби тощо.

Відповідно, соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей визначається авторами посібника як вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг військовослужбовцям та членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають [8, с. 13].

Психологічна стійкість військовослужбовців – це інтегральна системна характеристика особистості, що забезпечує здатність військовослужбовця бути саморегульованим суб'єктом активності, ідентифікувати і справлятися із зовнішніми та внутрішніми негативними чинниками, які перешкоджають виконанню бойових завдань. Отже, психологічна стійкість військовослужбовця являє собою одночасно і процес, і результат – багатовимірну конструкцію, в якій особистість, характеристики зовнішнього впливу та соціальне середовище (військове та сімейне) розглядаються як однаково важливі [4, с. 11].

На важливість соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей з метою поліпшення їх психологічної стійкості вказується у багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.

Наприклад, впроваджена у армії США, програма SFC2 [10] має за мету сформувати у військовослужбовців навички застосування ефективних механізмів захисту від впливу несприятливих і травмуючих психологічних факторів службової діяльності та бойової обстановки, що можуть призвести до зниження боєздатності та розвитку обумовлених стресом психічних розладів. У цій програмі йдеться про безперервний супровід військовослужбовців, членів їх сімей і цивільного персоналу, регулярне тестування та навчання прикладних психологічних і фізичних практик, тренування механізмів стійкості та підвищення якості фізичних, емоційних, соціальних, духовних і сімейних аспектів життя на основі постійного саморозвитку. Одним із елементів програми CSF2 є Master Resilience Trainer Course (MRTs) – навчання психологічної стійкості особового складу підрозділу та членів сімей військовослужбовців.

У своєму дослідженні експерти RAND [11] сформували висновки щодо потенційних доказових факторів просування психологічної стійкості на наступних рівнях: *на індивідуальному рівні*: позитивний копінг, позитивний вплив, позитивне мислення, реалізм, контроль поведінки, фізична підготовка, альтруїзм; *на рівні підрозділу*: позитивний командний клімат, командна робота, згуртованість колективу; *на рівні громади*: приналежність, згуртованість, зв'язаність та колективна ефективність; *на сімейному рівні*: емоційні зв'язки, комунікація, підтримка, близькість, виховання та адаптивність.

Конституційний Суд України ухвалив Рішення від 06 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 у якому зазначається, що:

– громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту як під час проходження військової служби, так і після її закінчення;

– припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також наданні житла та спеціальних підтримчих заходів під час їх переходу до цивільного життя;

– в умовах дії правового режиму воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії російської федерації проти України. Відтак всебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави [7].

Організація соціального супроводу здійснюється посадовими особами військових частин, ТЦК та СП і передбачає визначення

індивідуальних проблем й потреб військовослужбовців та членів їх сімей. Основними підходами до визначення проблем та потреб військовослужбовців та членів їх сімей є: адресна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей, які потребують посиленої допомоги та підтримки; організація роботи call-центру, гарячої лінії військової частини; моніторинг соціальних процесів у військових частинах та підрозділах; а також – організація і проведення цільових військово-соціологічних опитувань та досліджень [8, с. 14].

Моніторинг соціальних процесів у військових частинах та підрозділах, одним із інструментів якого є військово-соціологічні дослідження, дозволяє своєчасно виявити проблемні питання соціального характеру та попередити їх негативні наслідки.

Так з метою вивчення питань забезпечення прав, пільг та соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей в умовах дії правового режиму воєнного стану, виявлення основних проблемних питань соціального характеру у військах (силах) та їх впливу на морально-психологічний стан особового складу Збройних Сил України, Науково-дослідним центром гуманітарних проблем ЗС України було проведено відповідне військово-соціологічне дослідження (далі – ВСД) [1; 2].

Для з'ясування рівня поінформованості військовослужбовців ЗС України з питань їх соціального захисту респондентів запитали: "Наскільки Ви знаєте свої права, пільги та гарантії, передбачені законодавством України?". На першому етапі ВСД лише кожен шостий респондент (17,2%) зазначив, що дуже добре або цілком достатньо обізнаний про свої права, пільги та гарантії, передбачені законодавством України (рисунок 1). Близько 40% респондентів вказали, що знають їх частково і це дозволяє їм, в окремих випадках, захищати свої права. Водночас 42,3% опитаних вказали на недостатній рівень своєї обізнаності щодо встановлених прав, пільг та гарантій для військовослужбовців та членів їх сімей.

На другому етапі дослідження, який було проведено через шість місяців, виявлено дещо вищий рівень обізнаності військовослужбовців щодо їх прав, пільг та гарантій, які передбачені законодавством України (рисунок 2).

Зокрема, майже третина опитаних вказала, що вони дуже добре (2,6%) або цілком достатньо (30,4%) знають свої права. Частково їх знають 42% військовослужбовців, що допомагає їм, у окремих випадках, захищати свої права. В той же час кожен четвертий опитаний має недостатній рівень знань щодо своїх прав, пільг та гарантій передбачених законодавством України.

Переважна більшість респондентів, як на першому (90,3%) так і на другому (91,7%) етапі ВСД, вважають за необхідне поліпшувати власні знання щодо своїх прав, пільг та гарантій, передбачених законодавством України (рисунок 3).

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки Ви знаєте свої права, пільги та гарантії, передбачені законодавством України?» (у відсотках)

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання «Наскільки Ви знаєте свої права, пільги та гарантії, передбачені законодавством України?» (у відсотках)

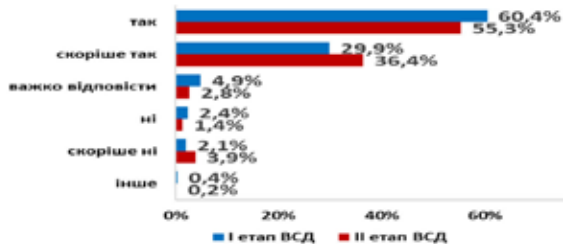

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви за необхідне поліпшувати власні знання щодо своїх прав, пільг та гарантії, передбачених законодавством України?» (у відсотках)

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання щодо змісту поняття соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей (у відсотках)

Близько половини респондентів (48,4% на першому етапі та 59,9% – на другому) вважають, що соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, включає всі складові, передбачені Законом України “Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей”. (рисунок 4). У той самий час, лише 11,1% та 17,6% військовослужбовців, за результатами першого та другого етапів ВСД, здатні розділяти відповідні складові на види забезпечення та власне, соціальний захист. Майже третина опитаних, на обох етапах ВСД, не змогла визначитись з цього питання.

Отже, понад половина респондентів, на обох етапах ВСД, відзначила, що рівень їх обізнаності стосовно прав, пільг та гарантій, які передбачені законодавством України, цілком або частково дозволяє захищати свої права. У той же час, абсолютна більшість респондентів, на обох етапах ВСД, вважає за необхідне поліпшувати знання чинного законодавства у цій сфері.

Майже половина респондентів, на обох етапах ВСД, вважають, що соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей включає всі складові, передбачені відповідним Законом України. І лише приблизно кожен шостий опитаний здатен відокремлювати види забезпечення від власне соціального захисту, а майже третина опитаних не змогла визначитись з цього питання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи результати військово-соціологічного дослідження можна зробити висновок, що рівень обізнаності військовослужбовців щодо своїх прав, пільг та соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством України, – недостатній. Так, відсутність інформування та роз'ясненнь з даного питання називалася респондентами як одна із найбільш поширених на сьогодні проблем. При цьому, абсолютна більшість опитаних

військовослужбовців вважають за необхідне поліпшувати рівень своєї обізнаності у цій сфері чинного законодавства України.

Відповідно, на думку авторів, необхідно поліпшити роз'яснювальну роботу з особовим складом щодо особливостей законодавчого регулювання під час дії правового режиму воєнного стану. Це дозволить підтримувати соціальну стабільність у військових частинах та підрозділах, запобігати й попереджати виникнення конфліктів, кризових ситуацій та напруженості в сім'ях військовослужбовців, а також поліпшити їх психологічну стійкість. Необхідною умовою досягнення такого результату є професійна, висококваліфікована робота посадових осіб військових частин та ТЦК та СП, що здійснюють соціальний супровід військовослужбовців та членів їх сімей.

Список використаної літератури

1. Актуальні питання соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей, його вплив на морально-психологічний стан особового складу в умовах дії правового режиму воєнного стану : звіт за результатами військово-соціологічного опитування. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 47 с.
2. Актуальні питання соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей, його вплив на морально-психологічний стан особового складу в умовах дії правового режиму воєнного стану : звіт за результатами військово-соціологічного опитування. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 94 с.
3. Джус О., Безпалько А., Кравець Д. Соціальний супровід військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 4(56). С. 41–45.
4. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України під час виконання завдань за призначенням. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2023. 170 с.
5. Коленіченко Т. І., Акименко Ю. Ф., Петрик О. Л., Вербицька А. В. Соціальний супровід ветеранів АТО/ООС у процесі їх реінтеграції та адаптації до умов сучасного соціуму : метод. рекомен. / за заг. ред. Т. І. Коленіченко. Київ : Гнозис, 2021. 160 с.
6. Олексюк Н. С. Теоретичні засади соціального супроводу учасників бойових дій (ветеранів війни) та демобілізованих осіб в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції (25–26 травня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 122–125.
7. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 25.04.2024).
8. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки : метод. посіб. / за заг. ред. генерал-майора В. Клочкова К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2023. 130 с.
9. Український психологічний Хаб. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B0-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 24.04.2024).

10. Comprehensive Soldier and Family Fitness. / Army Regulation 350- 53. Headquarters, Department of the Army. Washington, DC. 2014. URL: https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/r2/policydocs/r350_53.pdf (дата звернення: 19.04.2024).

11. Meredith L., Sherbourne C., Gaillot S., Hansell L., Ritschard H., Parker A., Wrenn G. Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military. URL: <http://www.rand.org> (дата звернення: 19.04.2024).

Lahodzynski V. V., Yefimova V. V. The modern system of social support for defenders of the motherland as perceived by the servicemen of the Armed Forces of Ukraine

The aim of the article is to analyze the Ukrainian servicemen's perceptions of the modern system of social support for servicemen and their families as well as the servicemen's awareness of their rights, benefits and guarantees provided for by the Ukrainian legislation.

The social support for military personnel and their families is considered as a combination of proper material and social support given by certain social services. Accordingly, social support for servicemen and their families is defined as a social work to provide a complex of social services to servicemen and their families, families of the killed in action, missing or captured to meet their needs and alleviate their problems.

Social protection of servicemen and members of their families is one of the factors that have a significant impact on the formation and strengthening of the psychological stability of personnel to the negative impact of various factors during the performance of official tasks. Since the psychological resilience of a serviceman is both a process and an outcome, it is a multidimensional construct in which personality, characteristics of external influence, and social environment (military and family) are considered equally important.

An effective tool for monitoring social processes in military units is military sociological research, which allows timely identification of and addressing social issues to promote psychological stability of military personnel.

A military-sociological survey conducted by the author found poor servicemen's awareness of their rights, benefits and social guarantees provided for by the Ukrainian legislation. Servicemen's good relevant knowledge can help maintain social stability in military units and prevent conflicts in servicemen's families as well as increase the social attractiveness of military service. This greatly depends on professionalism and expertise of military unit commanding personnel, recruiting officers and psychologists.

Key words: social support, psychological stability, awareness, servicemen, servicemen's families.